

**HİCRİ 1299 (1882) KASTAMONU VİLÂYET SÂLNÂMESİ'NE GÖRE
KASTAMONU SANCAĞI İLE BAĞLI KAZALARIN
İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPILARINA DAİR TESPİTLER**

**FINDINGS FOR THE ADMINISTRATIVE, SOCIAL AND ECONOMIC
STRUCTURE OF KASTAMONU DISTRICT AND SOME OF ITS
TOWNSHIPS ACCORDING TO THE EXILIC 1299 (1882)
KASTAMONU DISTRICT'S YEARBOOK**

Erol KARCI⁶

Özet

Sâlnâme bir senelik olayları göstermek üzere hazırlanan eserler hakkında kullanılan bir tabirdir. Batıda, Latince annuș, Fransızca annale ya da annuaire ve almanach kelimeleri bu tarz yayınları ifade etmek için kullanılır. Osmanlı Devleti'nde ilk devlet sâlnâmesi Hicri 1263 (1847) yılında yayınlanmıştır. Sâlnâmeler genellikle devlet teşkilatı ve kadroları ile bu görevlerde bulunan memur adlarını, söz konusu yerin nüfus yapısını, ekonomik durumunu ve coğrafi özelliklerini içeren bilgiler verirler. Biz bu çalışmamızda Hicri⁷ 1299 (1882) tarihli Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi'ni esas alarak bu tarihte Kastamonu Sancağı dâhilinde bulunan kazaların idari, sosyal ve ekonomik yapısına ait tespitlerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kastamonu, Sâlnâme

⁶ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Tokat. ekarci06@gmail.com

⁷ Hicri ifadesi H. İle gösterilecektir.

Abstract

Yearbook is a term used for the work of arts to indicate events in one year period. In western world words “annus” in Latin, “annale” or “annuaire” and “almanach” in French used to express these kinds of publishing. The first state yearbook was published in year Ex.1263 (1847) in Ottoman Empire. Yearbooks generally provide information involving state organizations and staff and names of civil servants, population structure of the relevant place, its economic condition and its geographical characteristics. We in our study, try to exhibit our findings about administrative, social and economic structures of townships within the boundaries of Kastamonu District by taking Kastamonu Provincial Yearbook Ex. 1299 (1882) as basis.

Key Words: Ottoman Empire, Kastamonu, Yearbook

Giriş

İncelemeye çalışacağımız konu bir sâlnâme olduğu için, öncelikle sâlnâmeler hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Sâlnâme bir senelik olayları göstermek üzere hazırlanan eserler hakkında kullanılan bir tabirdir. Sâlnâme, yıl anlamına gelen “sâl” kelimesi ile mektup, kitap anlamlarına gelen “nâme” kelimelerinden oluşan ve yıllık anlamında kullanılan bir kavramdır. Takvim kelimesi de bu anlamda kullanılmaktadır (Pakalın, 1983, C.III: 105) . Batıda, Latince annus, Fransızca annale ya da annuaire ve almanach kelimeleri bu tarz yayınları ifade etmek için kullanılır. Sâlnâmeler genellikle devlet teşkilatı ve kadroları ile bu görevlerde bulunan memur adlarını, memlekete ait çeşitli bilgileri ihtiva ederler. Devlet tarafından yayınlanan sâlnâmelerin dışında birde özel kurumlar veya şahıslar tarafından yayınlanan gayr-i resmi sâlnâmeler bulunmaktadır. Bu eserlerde geçen bir yılın iç ve dış olaylarından, önemli şahsiyetlerinden bahsedilir. Bu eserlerin herkese hitap eden daha genel bir nitelikleri vardır. Özel sâlnâmeler içerisinde tek amaçlı ve ciddi olanlar olduğu gibi mizaha yer veren sâlnâmeler de bulunmaktadır. Sâlnâmeler, ister devlet tarafından isterse de şahıslar tarafından çıkarılmış olsunlar tek ya da genel amaca göre hazırlanırlar (Sertoğlu, 1986: 297).

Ülkemizde sâlnâmeler konusunda en önemli çalışma şüphesiz Hasan Duman'a aittir. Hasan Duman'ın eserinden aldığımız bilgilere göre Osmanlı Devleti'nde ilk devlet sâlnâmesi H.1263 (1847) yılında Sadrazam Reşit Paşa'nın teşviki ve tarihçi Hayrullah Efendi ile Ahmet Cevdet Paşa'nın yardımları neticesinde Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmıştır. Sâlnâmelerin hazırlanması ile bir süre sonra Meclis-i Maarif Başkâtibi Behçet ve Meclis Âzasından Rüştü Beyler görevlendirilmiştir. Daha sonra padişahın emri ile bu görev Maarif Nezareti Mektubi Kalemî Hey'etine verilmiştir. Sâlnâmelerin hazırlanması görevi H.1306 (1888) yılından itibaren ise Memurin'i Mülkiye komisyonuna bağlı Sicill-i Ahvâl Memurin İdaresi'ne bırakılmış ve bu durum saltanatın sonuna kadar devam etmiştir.

Devlet tarafından yayınlanan Sâlnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniyyeler H.1263 (1847) ile H.1328 (1912) mâli yılları arasında düzenli bir şekilde yayınlanmışlardır. Başlangıçta küçük hacimde ve ortalama yüz sayfa civarında çıkan sâlnâmeler, sonraki dönemlerde gerek sayfa sayısı gerekse de boy bakımından gelişmiştir. H.1263 (1847) ile H.1297 (1880) yılları arasındaki sâlnâmeler taşbaskı (litografya) ile yayınlanmışlar sonraki dönemlerde yayınlananlar ise matbaa harfleriyle basılmışlardır. Sâlnâmeler içerisinde özellikle II. Abdülhamid döneminde yayınlananlar en iyileridir. Bu eserler devletin resmi teşkilatı, coğrafyası, memurların isimleri, tayin tarihleri, rütbeleri, nişanları gibi konularda zengin bilgilerle doludur (Duman, 2000: 3-4).

Osmanlı Devleti'nde, devlet sâlnâmelerinin yayınlanmasından bir süre sonra vilâyet ve nezâret sâlnâmeleri de yayınlanmaya başlanılmıştır (Duman, 2000: 5). Vilâyet Sâlnâmeleri'nin hazırlanmasında Halep Mektupçusu İbrâhim Hâlet Bey'in yayınlamış olduğu "Fihrist-i Vilâyet-i Haleb" isimli sâlnâme örnek alınmıştır. İçerisindeki zengin iktisadi bilgiler ve istatistikler ile Bâbîâli'nin dikkatini çeken bu eserin kopyaları her vilâyete gönderilerek bu tarz sâlnâmeler hazırlanması istenilmiştir (Aydın, 2009: 53). Vilâyet sâlnâmeleri mektupçunun denetiminde, hükümetin göndermiş olduğu örnekler göz önünde tutularak hazırlanmaktaydı. Fakat vilâyetin özel durumu, sâlnâmeyi hazırlayanların bilgi düzeyleri gibi

faktörler sâlnâmelerin içerisinde önemli bilgi farklılıklarına neden olmuştur. 1867 yılında yayınlanan ve Osmanlı Devleti'nin eyalet düzeninden vilâyet düzenine geçmesini sağlayan "Vilâyet Nizamnamesi" Osmanlı Devleti'nde bir sâlnâme geleneğinin oluşmasını sağlamıştır (İbrâhim Câvid, 2010: 3).

Vilâyet sâlnâmeleri içerik bakımından yayınlandıkları vilâyete göre farklılıklar göstermekle birlikte bu eserlerde genellikle vilâyetin idari teşkilatı, memurları, mahallin tarihi, eski eserleri, coğrafyası, idari taksimatı, kazaları, nahiyeleri, kasaba ve köyleri, üretim faaliyetleri, ticaret ve nüfusu hakkında bilgiler, fotoğraflar ve haritalar yer alır. Bu eserler zaman içerisinde vilâyetin idari teşkilatında meydana gelen gelişmelerin takip edilmesi bakımından son derece önemlidir. Uzun süre yayınlanmasına devam edilmiş vilâyet sâlnâmeleri vilâyetlerdeki su, gaz, demiryolu ve tramvay şirketleri, vilâyet dâhilindeki cami, medrese, tekke, imaret, kahvehane, hamam, han, hastane, bedesten gibi yapılar, ticari müesseseler, fuarlar, ziraî üretim ve hayvancılık, tarım arazileri, postahaneler ve telgraf merkezleri gibi vilâyetin iktisadî ve ticarî durumuna dâir önemli bilgilere sahiptir. Ayrıca bu sâlnâmelerde nüfusun sancak ve kazalara göre dağılımının yanı sıra cinsiyet ve milliyetlere göre dağılımı hakkında da bilgiler verilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ilk vilâyet sâlnâmesi Bosna'da çıkmıştır (Gerçek, 1963: 7). Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna adıyla H.1283 (1866) yılında yayınlanan bu sâlnâmeyi Halep H.1284, Konya H.1285, Suriye H.1285 ve Tuna H.1285 eyaletlerine ait sâlnâmeler takip etmiştir (Aydın, 2009: 53). Bazı kayıtlarda ilk vilâyet sâlnâmesi olarak H.1282 tarihli Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi gösterilmekle birlikte Hasan Duman'ın tespitine göre ilk Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi, H.1286 (1869) yılında yayınlanmıştır (Duman, 2000: 5).En fazla sayıda sâlnâme yayınlayan vilâyetimiz ise Bursa'dır. Bursa Vilâyet Sâlnâmeleri H.1286 yılından Miladi 1927 yılına kadar hemen hemen her yıl yayınlanmıştır. Bu eserlerde bugünkü Bursa ilimiz dışında Balıkesir, Kütahya, Afyonkarahisar, Bilecik ve ayrı bir vilâyet haline gelinceye kadar Kocaeli hakkında önemli bilgilere rastlanılmaktadır (Şakir, 1964: 6-7).

Osmanlı Devleti'nde yayınlanan son vilayet sâlnâmesi ise 1337–41/1921-22'de yayınlanan Bolu Livası Sâlnâmesidir (Duman, 2000: 5).

Osmanlı Devleti'nde, devlet ve vilâyet sâlnâmelerinin dışında Nezaret-i Umur-u Hariciye Sâlnâmesi, Sâlnâme-i Askeri, Sâlnâme-i Bahrî, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmesi, Rûsûmat ve İlmiye Sâlnâmeleri gibi bazı nezâret ve resmi kurumların yayınlamış oldukları sâlnâmeler de bulunmaktadır. Bu sâlnâmelerde ilgili nezâretlerin teşkilat yapıları, görevleri ve bilgileri mevcuttur (Hayta ve Ünal, 2001: 37). Ayrıca yukarıda da ifade ettiğimiz üzere şahıslar tarafından çıkarılan sâlnâmelerde bulunmaktadır. Bu tarz sâlnâmelere verilebilecek en önemli örneklerden biri yayın hayatımızda özel sâlnâmeciliği kuran ve gelişimine büyük katkı sağlayan Ebuzziya Tefvik Bey'in çıkardığı Sâlnâme-i Hadikâ isimli eseridir. İlk özel sâlnâme olma niteliğini taşıyan bu eserde Tefvik Bey tarafından çıkarılan Hadikâ Gazetesi'nde bir yıllık boyunca yayınlanan siyasi olaylar ve yazılar bulunur (Canelli, 1994: 52).

Kastamonu Vilâyet Sâlnâmeleri ilk defa H.1286 (1869) yılında yayınlanmıştır. Toplam yirmi bir adet olan Kastamonu Vilâyet Sâlnâmeleri'nin sonuncusu H.1321 (1903) yılında yayınlanmıştır. Sâlnâmelerin tamamı Kastamonu Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır. Aşağıdaki tablo incelendiğinde H.1286'dan (1869) H.1299 (1882) yılına kadar Kastamonu Vilâyet Sâlnâmeleri'nin düzenli bir şekilde yayınlandığı görülecektir. Ancak bu tarihten sonra H.1306 (1889) yılına kadar vilâyete ait sâlnâme yayınlanmamıştır. H.1306 yılında yayınlanan sâlnâmeden sonra da bir kopukluk olmuş ve bu tarihten sonraki ilk sâlnâme H.1310 (1892) yılında yayınlanmıştır. H.1310 (1892) ile H.1312 (1894) arası yine düzenli bir şekilde çıkan Kastamonu Vilâyet Sâlnâmeleri H.1312 (1894) ile H.1321 (1903) arasında yine bazı tarihlerde yayınlanmamıştır (Duman, 2000: 111-113).

Tablo 1: Kastamonu Vilayeti'ne ait Sâlnâmelerin listesi.

Def'a	Hicri Tarih	Basım Yeri	Sayfa Sayısı
1	1286 (1869)	Kastamonu Vilayet Matbaası	132
2	1287 (1870)	Kastamonu Vilayet Matbaası	132
3	1288 (1871)	Kastamonu Vilayet Matbaası	159
4	1289 (1872)	Kastamonu Vilayet Matbaası	163
5	1290 (1873)	Kastamonu Vilayet Matbaası	164
6	1291 (1874)	Kastamonu Vilayet Matbaası	189
7	1292 (1875)	Kastamonu Vilayet Matbaası	169
8	1293 (1876)	Kastamonu Vilayet Matbaası	173
9	1294 (1877)	Kastamonu Vilayet Matbaası	180
10	1295 (1878)	Kastamonu Vilayet Matbaası	127
11	1296 (1879)	Kastamonu Vilayet Matbaası	132
12	1297 (1880)	Kastamonu Vilayet Matbaası	176
13	1298 (1881)	Kastamonu Vilayet Matbaası	191
14	1299 (1882)	Kastamonu Vilayet Matbaası	206
15	1306 (1889)	Kastamonu Vilayet Matbaası	5+560
16	1310 (1892)	Kastamonu Vilayet Matbaası	1+552
17	1311 (1893)	Kastamonu Vilayet Matbaası	344
18	1312 (1894)	Kastamonu Vilayet Matbaası	376
19	1314 (1896)	Kastamonu Vilayet Matbaası	491+4
20	1317 (1899)	Kastamonu Vilayet Matbaası	356+3
21	1321 (1903)	Kastamonu Vilayet Matbaası	388

Kaynak: Duman, Hasan (2000), **Osmanlı Sâlnâme ve Nevsâlleri**, C.I, Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000, s. 111-113.

1. Kastamonu Sancağı

H.1299 (1882) yılında Kastamonu Sancağı, merkeze bağlı dört nahiye ve sekiz kazadan oluşmaktaydı. Bu kazalar sırasıyla Taşköprü, İnebolu, Safranbolu, Tosya, İskilip, Daday, Araç ve Cide kazalarıydı.

Tablo 2: Kastamonu Sancağına Bağlı Kaza ve Nahiyeler

Kaza	Nahiye
Kastamonu Merkez	Devrekâni, Göl, Akkaya, Kuzyaka
Taşköprü	Gökçe ağaç
İnebolu	Küre, Abana
Safranbolu	Aktaş, Eflani, Ulus
Tosya	Kargı
İskilip	----
Daday	Azdavay
Araç	Mergüze, İğdir, Boyalı
Cide	Fakaz (Hoşalay)

Kaynak: *Sâlnâme-i Kastamonu*, Def'a 14, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1299.

1.1. İdari Yapı

Kastamonu Sancağı'nın Merkez Mutasarrıfı Ahmet Şakir Efendi'dir. Muhasebecisi Hafız Abdullah Efendi, Tahrirat Müdürü Yunus Niyazi Efendi, Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi Reis'i İbrahim Necip Bey olup bu mahkemenin üyeleri arasında Nakib'ül-eşraf Kaimmakamı İbrahim Zühtü ve Yani Efendi bulunmaktadır. A'zâ Mülazımı ise Eşref Efendi'dir. Kastamonu Sancağı Ceza Dairesi Reis'i Feyzullah Efendi'dir. Bu dâirenin üyeleri arasında Hacı Mehmet Efendi ve Matos Efendi bulunmaktadır. Aynı dâirenin A'zâ Mülazımı ise Emin Efendi'dir. Bidâyet Mahkemesi Başkâtipliği'ni Ahmet Sadık Efendi yürütürken Hukuk Dâiresi Zabıt Kâtipleri Hafız Ahmet Efendi ve İbrahim Behçet Efendi'dir. Ceza Dairesi Zabıt Kâtibi Salih Efendi, Bidâyet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavini Şükrü Efendi, İcra Memuru ise Hilmi Efendi'dir (*Sâlnâme-i Kastamonu*, 1299: 72).

Livâ Ticaret Mahkemesi Reis'i Ahmet Rıza Efendi olup bu mahkemenin dâimi üyeleri arasında Artin Efendi ve Mustafa Ağa bulunmaktadır. Geçici üyeler arasında ise Olya Efendi, Kadri Efendi, Hacı Osman Efendi, Hacı Nikola Ağa bulunmaktadır. Aynı mahkemenin Başkâtibi Halil Fahri Efendi, ikinci kâtibi ise Mustafa

Efendi'dir. Belediye Meclisi Reis'i Fahrettin Efendi olup bu meclisin üyeleri arasında Memleket Tabibi Hafız Arif Efendi, Vilâyet Baytarı Aziz Efendi, Belediye Mühendisi Narsis Efendi, Olya Efendi, Hacı Salih Ağa, Hacı Faik Efendi, Hüseyin ve Hacı Mehmet Ağa ve Hacı Olya Ağa bulunmaktaydı. Belediye Meclisi Başkâtipliği'ni Ahmet Hamdi Efendi, Muavinliğini Mustafa Şükrü Efendi, Sandık Eminliği'ni ise Hafız Mehmet Efendi yapmaktaydı. A'şar ve Ağnam İdaresi Müdürü Tevfik Efendi olup bu idarenin birinci kâtipliğini Ömer Fahri Efendi, ikinci kâtipliğini Rüştü Efendi, üçüncü kâtipliğini ise Cemal Efendi yapmaktaydı.

Vilayet Defter-i Hakanî Müfettişliği görevini Mithat Efendi yürütmekteydi. Bu makamın başkâtipliğini Hacı Ahmet Bey, ikinci kâtipliğini Hüsnü Bey yoklama kâtipliğini ise Hakkı Efendi yapmaktaydı. Livâ Muhasebe Kalemi Muhasebecisi Hafız Abdullah Efendi, yardımcıları ise Hafız Mustafa Efendi ile Mehmet Rıza Efendi idi. Sandık Emniyeti ise Yorgi Efendi'ydi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 73-74). Tahrirat ve Evrak Kalemi'nde Tahrirat Müdürü Yunus Niyazi Efendi olup bu şubede Mesut Bey ve kalem kâtipleri (mübeyyizler) Mustafa Bey, Hakkı Efendi, Halit Bey ve Asım Efendi gibi memurlar görev yapmaktaydı. Bu kalemin Evrak Müdürlüğü görevini ise Abdullah Efendi yürütmekte olup mesai arkadaşı Ata Efendi idi.

Nüfus Nezareti Müdürü Nazır Hacı Mustafa Bey, Tahrir-i Nüfus Komisyonu Reis Vekili Hacı Abidin Efendi olup üyeleri içerisinde Belediye Reisi Fahrettin Efendi, Asakir-i Redifiye Yüzbaşı Hasan Efendi ve Komisyon Kâtibi Ahmet Efendi bulunmaktaydı. Mahkeme-i Şer'iyye Kalemi Başkâtibi Hafız Ali Galip Efendi idi Kassam Kâtibi(mirasçılar arasında mirası paylaştıran memur) Abdurrahman Efendi, Eytam Müdürü Bakizâde Hacı Ahmet Efendi idi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 75-76).

Tahrir-i Emlak Kalemi, Vergi Müdürlüğü ile birlikte Emin Efendi tarafından yürütülmekteydi. Emlak Komisyonu üyeleri Mustafa Ağa, Ali Osman Ağa, Hafız Mehmet Efendi, Hacı Yovanaki Ağa, İstori Ağa ve Stepan Ağa idi. Tahsil Memurları Liva Baş Tahsildarı Ali Efendi, Kastamonu Kazası Baş Tahsildarı ise Şakir Efendi idi. Şakir Efendi'nin

mesai arkadaşları ise Abdullah, Mustafa ve Mahmut Efendiler'di. Menâfî Sandığı üyeleri Hacı Hafız Efendi, Tiyadros Ağa, Hacı Hüseyin Ağa ve Ohannes Ağa' idi. Bu sandığın kâtipliğini ise Hacı Tayyip Efendi yapmaktaydı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 80-81).

Kastamonu Telgraf ve Posta Müdürü Ali Rıza Efendi, Posta Kâtibi ise Sadık Efendi idi. Rüsûmât Memurları, Kastamonu Rüsûm-u Sitte Müdürü İbrahim Hakkı Efendi, Baş Kâtibi Mehmet Necip Efendi, İkinci Kâtibi Mehmet Efendi, Sandık Emni Mehmet Tevfik Efendi, Fabrika Memuru Hasan Efendi, muavini ise Mehmet Efendi idi. (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299:81). Zikâr (Erkekler) Rüştîye Mektebi Muallimleri arasında Mualli-i Evvel Ali Behçet Efendi, Muallim-i Sani Mehmet Emin Efendi, Muallimi Salis Mehmet Necati Efendi ve Rik'a Muallimi Hafız Mehmet Rüştü Efendi olup seksen bir öğrencisi bulunmaktaydı. İnâs (Kızlar) Rüştîye Mektebi Riyazî Muallim Behçet Efendi, Arapça, Farsça ve hat Muallimesi Hafize Zeliha Bakiye Hanım, Nakış Muallimesi Saniye Hanım, olup yirmi bir öğrencisi bulunmaktaydı.

Kastamonu Merkez Sancağı'na bağlı Devrekâni Nahiyesi'nin Müdürlüğü'nü Hüseyin Hüsnü Efendi yapmakta olup vekili İbrahim Efendi'ydi. Nahiyenin Kâtibi Hüseyin Vasfi Efendi, Tapu Kâtibi Ali Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi ise Mustafa Efendi'ydi. Göl Nahiyesi'nin Müdürü Hacı Osman Rüştü Efendi olup onun vekilliğini Abdülaziz Efendi yapmaktaydı. Nahiyenin Kâtibi Mehmet Zihni Efendi, Tapu Kâtibi Mehmet Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi ise Abdi Bey'di. Akkaya Nahiyesi Müdürü Mehmet Fahrettin Efendi'ydi. Onun vekili Hafız Ali Efendi, Kâtibi Mehmet Bey, Tapu Kâtibi Kamil Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi ise Ahmet Efendi idi. Kuz yaka Nahiyesi Müdürü Mustafa Efendi olup onun vekilliğini Mehmet Efendi yapıyordu. Nahiyenin Kâtibi Hafız Mehmet Sait Efendi, Tapu Kâtibi Mustafa Efendi, Vergi Kâtibi ise Sadık Bey'di (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 82).

1.2.Sosyal Yapı

H.1299 (1882) yılında Kastamonu, nahiyeleriyle birlikte otuz dört mahalle ve yüz kırk köyden oluşmaktaydı. Şehirde on bin İslam ve yüz doksan dört Rum ve Ermeni hanesi bulunmakta olup yirmi dört bin yedi yüz altmış İslam ve yedi yüz yirmi yedi Rum ve yüz altı Ermeni olmak üzere toplam yirmi beş bin beş yüz doksan dört kişilik bir nüfusa sahipti (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 83-84).

Kastamonu'da altmış üç adet cami ve mescit, dört kütüphane, on altı medrese vardı. Ayrıca Halvetiyye, Kadiriyye, Halidiyye, Mevleviyye, Sa'diyye, Rufaiyye, Celvetiyye ve Nakşibendiyye Tarikatları'na ait on iki dergâh ile (Salname-i Kastamonu, 1299:84) önemli din büyüklerinden Şeyh Şaban-ı Veli, Ulema-ı Kiramdan müfessir-i Alaaddin, Kadiriyye Tarikatı'ndan Şeyh Abdülfettah, Mevleviyye Tarikatı'ndan Dede Sultan, Celvetiyye Tarikatı'ndan Şeyh Mustafa, Halvetiyye Tarikatı'ndan Şeyh Ahmet Efendi gibi zatların türbeleri de mevcuttur. Bunlara ek olarak Kastamonu'ya bağlı nahiyelerden Kuzyaka Nahiyesi'nde Benli Sultan, Gölyaka Nahiyesi'nde Şeyh Ahmet Nakşibendi ve Devrekâni Nahiyesi'nde Şeyh Mustafa el-Saidi'ye ait türbeler de bulunmaktadır (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 83).

Kastamonu'da erkek ve kız iki rüştiye, yirmi yedi İslam Sıbyan Mektebi ile Rumlara ait erkek ve kız iki mektep ve bir Ermeni mektebi bulunmaktaydı. Ayrıca iki kilise, kırk sekiz han, on dört hamam, bin beş yüz seksen yedi dükkân, üç değirmen, yirmi bir debbağhane, üç arpa, penpe (pamuk) ve un kapanı, askeri koğuş ve debboyu, bir hükümet konağı, bir telgrafhane, iki kışla, bir cephanelik otuz merakıd-ı ulya, (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 83) bir muvakkit-hane⁸, dört karakolhane, bir namazgâh, on beş köprü, üç şadırvan, yüz yirmi dört çeşme, bir bedesten, bir silahhane bulunmaktaydı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 84).

⁸ Muvakkit vakit tayin eden kimse anlamına gelen bir kelimedir. Muvakkit-hane ise muvakkitin bulunduğu oda anlamına gelip, genellikle büyük camilerin yanında muvakkitle zamanı tayin eden aletlerin bulunduğu yer anlamında kullanılır. Bkz, Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999, s.696.

1.3. Ekonomik Yapı

Kastamonu'nun üryani tabir olunan güzel bir eriği ve elması meşhurdur(Sâlnâme-i Kastamonu,1299: 83). Tarım ürünleri buğday, arpa, siyaz, amuhte, kernik, fiğ, mısır, burçak, mercimek, nohut fasulye, keten, kendir ve çeşitli sebzelerdir. Kastamonu'da demircilik ve kuyumculukta yapılmaktadır. Sanayi ürünleri çeşitli mahallere gönderilen gayet dayanıklı ve döşemeye elverişli güzel basmalar ve pamuktan oldukça güzel yatak çarşafı, peşkir, el havlusu, perde, yastık örtüsü, gömlek bezi, döşemelik, hamam takımı ve bunun gibi şeylerdir. Ticari ürünleri ise tiftik, urgan ve çeşitli ürünlerdir.

Kastamonu kazasında Sorgun, Karapınar, Baldıran, Handüzü ve Aytacı isimlerinde beş kıt'a orman olup bunlar üç yüz doksan bin dönümlük bir araziye kapsamaktadır. Ormanlık arazi kara ve sarıçam ile köknardan oluşmaktadır. Bu ormanlar içerisinde yirmi dört adet su hızarı bulunur ve mahallinde kereste imal olunur (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 84).

2. Taşköprü Kazası

2.1. İdari Yapı

Taşköprü Kazası'nın Kaymakamı Hacı İbrahim Efendi, vekili ise Ahmet Rasim Efendi'dir. Kazanın Müftüsü Mehmet Arif Efendi, Mal müdürü ise Mehmet Mecit Efendi'dir. Kazanın İdare Meclisi Reis'i Kaymakam İbrahim Efendi olup bu meclisin üyeleri içerisinde vekil Ahmet Rasim Efendi, Müftü Mehmet Arif Efendi, Mal Müdürü Mehmet Mecit Efendi doğal üyeler olup Mehmet Tefik Efendi, Hasan Bey, Mustafa Ağa ve Hüseyin Ağa ise seçilmiş üyelerdir. İdare Kâtipliği görevini Salih Efendi, Sandık Kâtipliği'ni ise Abdullah Efendi yapmaktadır. Bidâyet Mahkemesi Reis'i Ahmet Rasim Efendi olup üyeleri arasında Emin Efendi ve Esat Bey bulunmaktadır. Bidâyet Mahkemesi'nin Birinci Kâtipliği'ni Hafız Halil Efendi, İkinci Kâtipliği'ni ise Emin Efendi yapmaktadır. Müstantik Muavini Salih Efendi, İcra Mübaşiri ise Hacı Mustafa Ağa'dır (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 85).

Taşköprü Kazası'nın Belediye Meclisi Reis'i Salih Efendi olup bu meclisin üyeleri arasında Mehmet Ali Ağa, Ahmet Ağa, Mehmet Ağa, Süleyman Ağa ve Hüseyin Ağa bulunmaktaydı. Belediye Meclisi'nin kâtipliğini Hafız Ahmet Efendi, Sandık Eminliği'ni ise Hafız Osman Şükrü Efendi yapmaktaydı. Maarif Meclisi Reis'i Müftü Mehmet Arif Efendi olup üyeleri arasında Hafız Mehmet Şeref Efendi, Emin Efendi ve Mehmet Cemal Efendi bulunmaktaydı. Kazanın Ziraat Meclisi Reis'i Hasan Bey olup bu meclisin üyeleri arasında Mehmet Efendi, Hüseyin Ağa ve Mustafa Efendi bulunmaktaydı. Menafi Sandığı üyeleri Hafız Mehmet Efendi ve Hafız İsmail Efendi'ydi. Rüştüye Mektebi Muallimleri arasında Muallim-i Evvel İsmail Hilmi Efendi, Muallim-i Sani Hafız Ahmet Sait Efendi, Sülüs ve Rik'a hocası Salih Efendi olup öğrenci sayısı altmış dokuzdu. Taşköprü Kazası'nın A'şar ve Ağnam Memurları arasında memur Mehmet Bey, Başkâtip Hüseyin Remzi Efendi ve İkinci Kâtip Hasan Fehmi Efendi bulunmaktaydı. Menâfi Sandığı üyeleri arasında Hafız Mehmet Efendi ile Hafız İsmail Efendi bulunmaktaydı. Bu sandığın kâtipliğini Halil Sırrı Efendi, Sandık Eminliği'ni ise Mehmet Sırrı Efendi yapmaktaydı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 86).

Taşköprü Kazası'nın Telgraf Memuru Mehmet Refik Efendi, Rüsûmât Memuru ise Mustafa Efendi'ydi. Bunların dışında kazadaki diğer devlet görevlileri arasında Mahkeme-i Şer'îye Kâtibi Hafız Ahmet Nazif Efendi, Eytam Müdürü Hafız İsmail Efendi, Orman Süvari Memuru Salih Efendi, Vukuat Kâtibi Hafız İsmail Efendi, Gökçe ağaç Vukuat Kâtibi Hasan Fehmi Efendi, Tapu Kâtibi Kamil Efendi gösterilebilir. Taşköprü'ye bağlı Gökçe Ağaç Nahiyesi'nin Müdürü Ahmet Hamdi Efendi, vekili ise Hüseyin Rüştü Efendi idi. Nahiye Kâtiplik görevini ise Ahmet Efendi yürütmekteydi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 89).

2.2. Sosyal Yapı

Taşköprü Kasabası nahiye ve köyleriyle beraber beş bin dokuz yüz yirmi iki haneden oluşup on yedi bin dört yüz İslam ve yüz altmış Ermeni nüfusuna sahiptir. Kasaba nahiye ve köyleriyle birlikte üç yüz

otuz sekiz dükkân, otuz debbağhane, on dört han, iki hamam, yüz elli değirmen, bir hükümet konağı, bir telgrafhane, bir debboy, koğuşu ile birlikte bir cephanelik, yüz elli bir cami, on merakıd-ı ulyâ, dört medrese, iki tekke, bir kütüphane, iki muvakkithane, bir rüştiye mektebi, kırk sekiz sıbyan mektebi, on dört köprü, iki yüz yirmi bir çeşme ve bir silahhane bulunmaktaydı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 90).

2.3. Ekonomik Yapı

Taşköprü Kazası'nın tarım ürünleri buğday, arpa, siyaz, amuhte, kernik, fiğ, mısır, burçak, nohut, fasulye, keten, kendir bir miktar tütün ve çeltiktir. Taşköprü Kazası'nın sanayi ürünleri arasında kendirden yapılan kaliteli urgan, sahtiyan (keçi derisi) ile yünden heybe ve kirpası bulunmaktadır. Taşköprü Kazası'nda yirmi beş kıt'a orman bulunmaktadır. Bunlar Uzun Doruk, Terelek, Deli Tepe (?), Baş Sonu, Değirmencik, Saraycık, Köcek, Sarı Kavak, Garip Şah, Şiveki (?), Sungurlu, Ayaz Giriş, Karan (?), Tobalık, Seki, Elek Dağı, Kara dere, Çangal, Asırcık, Ak Seki, Dere Kuru, Kara Köz (?), Gök Giriş, Sirem, İnatlı adlarını taşımaktadır. Sarı ve karaçamdan oluşan bu ormanlar yüz otuz sekiz bin altı yüz dönümdür. İçlerinde on iki hızar mevcut olan bu ormanlardan kereste imal olunur. Taşköprü Kazası'nın ticari ürünleri tiftik, kendir, urgan ile kazada bulunan hububat ile nahiyelerde yapılan peynir gibi ürünlerdir (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 90).

3. İnebolu Kazası

3.1. İdari Yapı

İnebolu Kazası Kaymakamı Mehmet Emin Bey olup onun vekilliğini Mehmet Behçet Efendi yapmaktadır. Kaza'nın Müftüsü Emrullah Hakkı Efendi, Mal Müdürü ise Hafız Mehmet Hilmi Efendi'dir. İnebolu Kazası'nın İdare Meclisi Reis'i Kaymakam Mehmet Emin Beydir. Bu meclisin doğal üyeleri arasında vekil Mehmet Behçet Efendi, Müftü Emrullah Hakkı Efendi, Mal Müdürü Hafız Mehmet

Hilmi Efendi bulunmaktadır. Seçilmiş üyeler arasında ise Hacı Hüseyin Ağa, Hacı Yakup Bey, Kozmo ve Dimitri Ağa bulunmaktadır. İdare Meclisi'nin Tahrirat ve İdare Kâtibi Mehmet Tevfik Efendi, Sandık Emmini ise Mehmet Kamil Efendi'dir. Bidâyet Mahkemesi Reis'i vekil Mehmet Behçet Efendi, olup üyeleri arasında Abdurrahim Efendi ve Pinayot Efendi bulunmaktadır. Mahkemenin Birinci Kâtibi Mehmet Arif Efendi, İkinci Kâtibi ise Mehmet Behçet Efendi'dir. Müstantik Muavini Mehmet Faik Efendi, Alamat-ı Şer'îye Kâtibi Arif Efendi, İcra Mübaşirleri Mehmet Âgah ve Ahmet Hamdi Efendi'dir (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 91).

Belediye Meclisi Reis'i Hacı Mehmet Ağa olup bu meclisin üyeleri arasında Ahmet Hilmi Efendi, Esirzâde Mehmet Ağa, Mehmet Yazıcı, Hasan Efendi, İbrahim Ağa, Ohannes Ağa bulunmaktaydı. Meclisin Kâtip ve Sandık Emmini Salih Hilmi Efendi'ydi. Maarif Meclisi Reis'i Müftü Emrullah Hakkı Efendi olup bu meclisin üyeleri arasında Cenab Aşiki Efendi, Hacı Hafız Ali Efendi ve Mustafa Efendi bulunmaktaydı.

İnebolu Kazası'nın Ticaret ve Ziraat Meclisi Reis'i Hacı Mehmet Kaptan'dı. Hacı Bekir Ağa, Abdülrahim Efendi, Hacı Mehmet Ağa, Hacı Osman Ağa, Hacı Latif Ağa, Kozmo Ağa, Dimitraki Ağa, Hacı Konstanti Ağa, Hacı Liğori (?) Ağa ise bu meclisin üyeleri arasında bulunmaktaydı.

İnebolu Kazası Emlak Komisyonu'nda Hafız İbrahim Efendi ile Abdülrahim Efendi, Mehmet Efendi, Halil Ağa, Dimitri Ağa, Vasil Ağa, Yorgi Ağa görevliydi. Muhacir Komisyonu Reis'i Ali Efendi olup komisyon üyeleri ise Esirzâde Mehmet Ağa ve İbrahim Yazıcı idi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 92). Bunların dışında İnebolu Kazası'nın Menâfi Sandığı üyeleri Esirzâde Mehmet Ağa, Mehmet Efendi, Vasil Ağa'dır. Kaza'nın Ağnam ve A'şar Memurları memur Salih Hıfzı Efendi, Rüsûmât Emtia Müdürü Necip Efendi, Rüsûm-u Sitte Müdürü Nuh Efendi'ydi (Salname-i Kastamonu, 1299: 93).

İnebolu Kazası Tahsil Memurları Baş Tahsildar İbrahim Beydir. Bunun dışında Tevfik Bey, Ata Efendi, Kamil Bey, Mehmet Şevki Efendi, Ali Osman Ağa, Mehmet Ağa, Bekir Ağa, Hasan Ağa da bu

görevdeki diğer memurlardır. İnebolu Kazası Rüştîye Mektebi Muallimleri, Muallim-i Evvel Ahmet Hamdi Efendi, Muallim-i Sani Hafız Mehmet Efendi, Sülüs Hocası Hacı Mehmet Niyazi Efendi, Rik'a Hocası Mehmet Şekib Efendi'dir. Mektepte altmış öğrenci okumaktaydı. Kaza'nın Orman İdaresi Müdürü Müfettiş Felaretosi (?) Efendi idi (Salname-i Kastamonu, 1299: 96-97).

İnebolu Kazası'na bağlı iki nahiye bulunmaktadır. Bunlardan Küre Nahiyesi Müdürü Süleyman Şükrü Efendi olup vekili Ahmet Rüştü Efendi'dir. Nahiye'nin Kâtibi Ömer Efendi, Tapu Kâtibi Mehmet Efendi, Vergi ve Tahrir Kâtibi Hafız Hüseyin ve Mustafa Efendiler'dir. Küre Belediye Meclisi Reis'i ise Ahmet Efendi'dir. Abana Nahiyesi'nin Müdürü Osman Efendi olup vekili Mehmet Sabri Efendi, Kâtibi Ahmet Efendi'ydî. Abana Belediye Meclisi Reis'i ise İsmail Ağa idi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 97-98).

3.2. Sosyal Yapı

İnebolu Kazası nahiyeleriyle beraber on bir mahalle ve yetmiş beş köyden oluşmaktadır. Kazadaki dokuz bin yüz İslam ve iki yüz elli Rum hanesinde yirmi yedi bin iki yüz elli İslam ve dokuz yüz beş Rum nüfusu yaşamaktadır. Nahiyeleriyle birlikte İnebolu Kazası'nda bir hükümet konağı, iki rüştîye mektebi, Rüsûmat emtia ve Rüsûm-u sitte idaresiyle, bir karantinahane, yüz elli cami ve mescit, bir kütüphane, dört medrese, dokuz tekke ve zaviye, yüz elli İslam sıbyan mektebi, beş kilise ve manastır, üç Hıristiyan mektebi, yirmi beş han, dokuz hamam, sekiz yüz doksan iki dükkân, iki yüz seksen üç değirmen, yüz elli beş su hızarı bulunmaktadır (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 99). Ayrıca bu tarihte İnebolu Kasabası'nda padişah adına bir cami, bir medrese ve bir rüştîye mektebi inşa olunmakta olup yine kasabada meydana gelen yangından sonra misafirler için Hacı İbrahimzâde adında denize ve dört tarafa hâkim bir pozisyonda bir gazino yapılmıştır (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 100).

3.3. Ekonomik Yapı

İnebolu Kazası, Karadeniz'in önemli iskelelerinden biridir. Luid (?), Mesajri (?), Martim (?) ve Rusya Kumpanyaları vapurları ile çeşitli gemiler bu iskeleye uğrayıp büyük miktarda ihracat ve ithalat yaparlardı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 98). İnebolu kazası dâhilinde altı yüz yirmi bin dönüm ormanlık arazi bulunmaktaydı. Bu araziler içerisinde Baş Köy, Dağ Divanı, Giburi, Arsızlar, Çoka, Aşağı ve Yukarı Elma Deresi, Sarpun, Dere Sökü, Harami, Gidefi, Deliktaş, Çatak, Elma Çatağı, Kışlık, Kavaklı, Kapale, Kilise (?), Gemedere, Yukarı Zarbana, Gölceğiz, Ağlı, Çorum Viran, Göynük Viran, Bürme (?), Körseli, Uzun Öz, Salur Öz, Yumuşacık, Zece (?), Alacık, Şeyh Şaban, Kara Kestane, Muzay, Dumanlar, Dağ ve civarı bulunmaktadır. Kaza ormanları köknar, çam, gürgen, meşe, kayın ve kızılğaçtan oluşmaktaydı. Kazanın tarım ürünleri arasında buğday, arpa, siyaz, mısır, darı, kernik, keten ve tohumu, elma, armut, ceviz, kestane ve üzüm bulunmaktaydı.

Kazanın sanayi ürünleri kaza dâhilinde tüketilmekteydi. Yerli kirpası, güzel Keten bezi, binalık kereste, sandal ve gemi inşaatı kazanın sanayi ürünlerini oluşturmaktaydı. Kazanın ticari ürünleri arasında tiftik, kereste, elma, kestane, gibi ürünler bulunmaktaydı. İnebolu'ya bağlı Küre Nahiyesi'nin Küre Kasabası'nda bakır madeni bulunmaktaydı. İnebolu'dan merkez vilayet olan Kastamonu'ya kadar bir şose yol bulunup kaza ile vilayet arasında arabalar işlemekteydi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 98-100).

4. Safranbolu Kazası

4.1. İdari Yapı

Safranbolu Kazası'nın Kaymakamı Ali Rıza Efendi olup onun vekili Osman Nuri Efendi'dir. Kazanın Müftüsü Mehmet Hilmi Efendi, Mal Müdürü ise Mehmet Tevfik Efendi'dir. İdare Meclisi Reisiği'nde yine Kaymakam Ali Rıza Efendi bulunmaktadır. Bu meclisin doğal üyeleri arasında isimlerini belirttiğimiz vekil, müftü ve mal müdürü efendilerin yanı sıra seçilmiş üyeler arasında Hacı Kamil Efendi, Hacı

Emin Ağa, Mihail Ağa, Hacı İnastaş Ağa bulunmaktadır. İdare Meclisi'nin Kâtipliğini Hacı Halil Kamil Efendi, Sandık Eminliği'ni ise Mehmet Haydar Efendi yapmaktadır.

Bidayet Mahkemesi'nin Reisliği'nde vekil Osman Nuri Efendi olup bu mahkemenin üyeleri arasında Hacı Kadı Efendi ve Yordan Ağa bulunmaktadır. Bidayet Mahkemesi'nin Birinci Kâtibi Hasan İhsan Efendi, İkinci Kâtibi ise Mehmet Hilmi Efendi'dir. Müstantik Muavini Hacı Mehmet Mecit Efendi, İcra Mübaşiri Ahmet Efendi ile İsmail Efendi'dir. Belediye Meclisi Reis'i Hacı Mehmet Ağa, üyeleri ise Hacı Ahmet Ağa, Mehmet Ağa, Hacı Ali Ağa, Hacı Süleyman Efendi, Yordan Ağa ve Hristo'dur. Bu meclisin kâtibi İsmail Hakkı Efendi olup, Sandık Emniyeti ise Osman Efendi'dir (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299:101).

Maarif Meclisi Reis'i Müftü Hacı Mehmet Hilmi Efendi olup bu meclisin üyeleri arasında Mehmet Emin Efendi, Hacı Mehmet Ağa, Hacı Hüseyin Efendi bulunmaktadır. Ziraat Meclisi'nin Reisliği'ni Hacı Mehmet Ağa yapmakta olup bu meclisin üyeleri içerisinde Hacı Abdi Çavuş, Hacı Mehmet Ağa, Stefan Ağa bulunmaktadır. Kaza'nın A'şar ve Ağnam Memurları memur İbrahim Efendi ile Birinci Kâtip Rüştü ve İkinci Kâtip Mehmet Efendi'dir. Rüşumat Memurları memur Mustafa Rakım Efendi, Kâtip İzzet Azmi Efendi ve Kantarcı Mehmet Efendi'dir. Menâfi Sandığı üyeleri Hacı Ahmet Ağa, Hacı Mustafa Efendi, Yorgi Ağa ve Yani Efendi'dir. Bu sandığın kâtibi Mehmet Sadık Efendi emniyeti ise Mehmet Efendi'dir. Safranbolu Kazası'nda bulunan Rüştiye Mektebi Muallimleri arasında Muallim-i Evvel Halil Hulusi Efendi, Muallim-i Sani Mustafa Asım Efendi, Sülüs hocası Mustafa Efendi ve Rik'a hocası Mehmet Hilmi Efendi bulunmaktadır. Öğrenci sayısı ise elli yedisi Müslüman yirmi üçü gayri Müslim olmak üzere seksendir (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 102).

Safranbolu Kazası'ndaki diğer bazı devlet görevlileri arasında şunlar bulunmaktadır. Evkaf Vekili Mehmet Hilmi Efendi, Kâtibi Mehmet Efendi, Cabi Mustafa Efendi, Telgraf Memuru Faik Efendi, Tapu Kâtibi Hacı Hüseyin Efendi, Baş Tahsildar Mehmet Sadık Efendi, Süvari Ali Efendi, Hasan Efendi, Piyade Bekir Efendi ve Ahmet Ağa, Nüfus Sorumlusu Hasan Tahsin Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi Ömer

Efendi, Refik Osman Efendi,Orman Süvari Koruyucusu Mehmet Ali Efendi ve Fuat Efendi, Emanet Kereste Memuru Ahmet Efendi, Eytam Müdürü Ali Efendi'dir.

Safranbolu Kazası'nın üç nahiyesi bulunmaktadır. Bunlardan Aktaş Nahiyesi'nin Müdürü Nazif Ağa'dır. Nazif Ağa'nın vekilliğini Hacı Ethem Efendi yapmakta olup kâtiplik görevini Mustafa Efendi, Tapu Kâtipliği'ni İsmail Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtipliği'ni Mehmet Efendi, Süvari Tahsildarlığı'nı ise Ali Bey yapmaktadır.

Eflani Nahiyesi'nin Müdürü Ahmet Sabri Efendi olup onun vekilliğini Şakir Efendi, Kâtipliği'ni Hüseyin Efendi, Tapu Kâtipliği'ni Mehmet Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtipliği'ni Sadık Efendi, Süvari Tahsildarlığı'nı İsmail Bey, Rüşum-u Sitte Memurluğu'nu ise Mehmet Efendi yapmaktadır. Ulus Nahiyesi'nin Müdürü ise Hüseyin Ağa'dır. Onun vekili Ahmet Hamdi Efendi, Tapu Kâtibi Mehmet Efendi, Kâtibi Ali Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi Mehmet Efendi, Süvari Tahsildarı Emin Ağa'dır (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 105-106).

4.2.Sosyal Yapı

Safranbolu Kazası'nın merkezi olan Safranbolu Kasabası iki tarafı kayalık bir dere içerisinde kurulmuştur. Kasabanın havası güzel ise de ilkbahardan sonbahara kadar ahalisi havası, yeri ve suları gayet güzel olan ve kasabanın batı tarafında, yarım saatten dört saate kadar mesafede bulunan ve bir mağaradan çıkan su ile sulanan bahçelerde hem işleriyle hem de zevk ve sefa ile vakit geçirirlerdi. Esnaf ile bazı ahali sabahları kasabaya gelip akşamları bağlarına giderlerdi. Bağlarda konak, köşk, haneler, cami ve dükkânlar da bulunmaktaydı. Kasabanın doğu tarafında Kökşarı (?) isimli köyün bahçeleri Araç Nehri kenarında bulunduğundan burası da çok güzeldi. Burada yetiştirilen pek çok sebze ve et Safranbolu'dan başka Kastamonu, Araç, Gerede kazalarına da gönderilirdi.

Safranbolu Kazası on bir mahalle ve seksen köyden oluşmaktaydı. Kazada altı bin sekiz yüz yirmi yedi (İslam⁹) ve üç yüz elli iki Rum hanesi bulunmakta olup, yirmi üç bin beş yüz seksen İslam ve bin dört yüz kırk üç Rum nüfus ile yirmi üç Müslim Kıpti nüfusa sahipti.

Safranbolu Kazası'nda yüz yirmi sekiz cami ve mescit, iki kütüphane, on iki medrese, on üç hangâh, yüz yetmiş Müslim ve üç Gayr-i Müslim sıbyan mektebi, iki kilise, yirmi dört han, on bir hamam, dokuz yüz kırk beş dükkân, kırk değirmen, altmış su hızarı, seksen dört debbağhane, bir un kapanı, bir hükümet konağı, bir telgrafhane, bir askeri koğuş, bir cephane, beş merakıd-ı ulya, iki muvakkithane, bir rüştiye mektebi, iki karakolhane, bir namazgâh, bir çamaşırhane, yüz yedi çeşme, bir bedesten bulunmaktaydı.

4.3.Ekonomik Yapı

Safranbolu Kazası'nda on adet orman bulunmakta olup tamamı iki yüz doksan bin dönümdür. Bu ormanların isimleri Demir Oluk, Kızıl Bel, Havalara Altı, Sarı Çiçek, Dere, Fendik, Yayla, Ulu Yayla, Urca (?), Terbe (?)'dir. Kazanın ormanları kara ve sarıçam, meşe, köknar ve gürgenden oluşmaktaydı. Bu ormanlardan bazen gemi yapımına elverişli kereste elde edilip Filyos ve Bartın İskeleleri'ne taşınırdı. Kazanın başlıca tarım ürünleri arasında buğday, arpa, siyaz, amuhte, kernik, fiğ, burçak, darı, yulaf, mısır, çeltik, keten, safran, duhan (tütün), penpe (pamuk), çavuş üzümü, çeşitli meyve, sebze bulunmaktaydı. Safranbolu Kazası'nın sanayi ürünleri arasında gavsale, gön, sahtiyan (keçi derisi), sarı sahtiyan ve yerli kirpası bulunmaktadır. Ticari ürünleri ise tiftik, gavsale, sahtiyan, kereste, bağ ve bahçelerde yetişen üzüm ve benzeri ürünlerdir (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 106-107).

⁹ Sâlnâmenin bu kısmında bir yazım eksikliği olduğunu düşünüyoruz. Cümlenin devamında Rum hane sayısı belirtilmekle birlikte İslam nüfusuna ait hane sayısı belirtilmemiştir.

5.Tosya Kazası

5.1.İdari Yapı

Tosya Kazası'nın Kaymakamı Sait Efendi olup vekili Hacı Hüseyin Sabri Efendi, Müftüsü Halil Hilmi Efendi, Mal Müdürü ise Hafız Abdurrahman Efendi'dir. Kazanın İdare Meclisi Reis'i aynı zamanda Kaymakam da olan Sait Efendi olup bu meclisin doğal üyeliklerinde isimlerini verdiğimiz vekil, müfû ve mal müdürünün yanı sıra Hamdi Rahmi Efendi, Hüseyin Mansuri Efendi, Hacı Sava ve Vasil Ağa da seçilmiş üyeler arasında bulunmaktadır. İdare Meclisi'nin kâtibi Mustafa Asım Efendi, Sandık Emni ise David Ağa idi. Tosya Kazası Bidâyet Mahkemesi Reis'i vekil Hacı Hüseyin Sabri Efendi, üyeleri ise Ömer Efendi ile Hazelmios (?) Ağa idi. Bidâyet Mahkemesi Birinci Kâtibi Hüseyin Mansuri Efendi, İkinci Kâtibi Hüseyin Hüsnü Efendi, Müstantik Muavini İsmail Hakkı Efendi, İcra Mübaşiri Kemal Efendi ile Yusuf Ağa idi.

Belediye Meclisi Reis'i Hacı İsmail Efendi olup bu meclisin üyeleri arasında İsmail Bey, Ömer Efendi, Hacı Hasan Ağa, Hacı Ahmet Efendi bulunmaktaydı. Maarif Meclisi Reis'i Müftü Halil Hilmi Efendi olup bu meclisin üyeleri içerisinde Hafız Ahmet Efendi, Müderris Hasan Efendi, Ahmet Rahmi Efendi ve Hacı Ali Efendi bulunmaktaydı. Ziraat Meclisi Reis'i Mustafa Bey olup üyeleri Hasan Bey, Hacı İbrahim Efendi'ydi. A'şar ve Ağnam Memurları memur Tahsin Efendi ile Başkâtip Ahmet Hasbi Efendi ve İkinci Kâtip Ahmet Efendi idi. Rüştiye Mektebi Muallimleri Muallim-i Evvel Hafız Ahmet Efendi, Muallim-i Sani Bekir Efendi, Sülüs ve Rik'a Hocası Mustafa Efendi olup öğrenci sayısı yetmiş üç idi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 108).

Tosya Kazası'na bağlı Kargı Nahiyesi bulunmaktaydı. Nahiye Müdürü Nuri Bey olup onun vekilliğini Mehmet Müştak Efendi yapmaktaydı. Nahiye Kâtibi İbrahim Ethem Efendi, Tapu Kâtibi Mehmet Rahmi Efendi, Vergi ve Tahrir Kâtibi ise Mustafa Bey'di. Bunların dışında kazadaki diğer bazı devlet memurları arasında Telgraf Memuru Vahab Efendi, Rüsumat Memuru Mahmut Bey, Tahrir ve Vergi Kâtibi İsmail Hakkı Efendi, Baş Tahsildar Ali Osman Efendi, Süvari Tahsildarı Ömer, Ahmet Nazmi ve Hafız Ahmet

Efendiler ile Mustafa Ağa ve Abdurrahman Efendi bulunmaktaydı. Piyade tahsildarlar ise Osman ve Mustafa Efendiler'di (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 112).

5.2.Sosyal Yapı

Tosya Kazası, yirmi mahalle, otuz bir köy ve altı bin İslam ve yetmiş Rum hanesinden oluşmaktadır. Kazada on dört bin yüz İslam ve yüz yetmiş Rum nüfusu bulunmaktadır. Tosya Kazası'nda yüz üç cami ve mescit, bir kütüphane, iki medrese, altı hangâh, seksen Müslim ve bir Gayr-i Müslim sıbyan mektebi, bir kilise, on beş han, beş hamam, dört yüz doksan dükkân, altmış değirmen, bir bedesten, bir silahhane, yirmi debbağhane, yirmi altı çeşme, bir çamaşırhane, bir rüştiye mektebi, bir hükümet konağı, bir telgrafhane ve bir un kapanı bulunmaktadır. Tosya Kasabası'nın etrafı bağ ve bahçelerle çevrilmiş olup halkının çoğunluğu bağ ve bahçelerinde olan sayfiyelerine giderek işleriyle meşgul oldukları gibi kasabada işleri olanlar da sabahları kasabaya ve akşamüstleri bağlarına giderlerdi. Bu sayfiyeler birbirlerine bitişik değildi. Bazıları ovaya bazıları ise dağlara doğru olduğundan manzaraları çok güzeldi.

5.3.Ekonomik Yapı

Tosya Kazası'nın en önemli nehri olan ve kazanın doğu tarafında bulunan Devrez Nehri'nin etrafı düz olduğu için buradaki arazide piriç tarımı yapılmaktaydı. Çeltik tarlaları bu nehirden hark (suyolu)vasıtasıyla alınan su ile sulanırdı. Tosya Kazası'nda otuz kıt'a orman olup tamamı sekiz yüz beş bin dönümden oluşmaktaydı. Bu ormanların isimleri Ilgaz, Barçın, Kayseri, Çifter, Suluca, Afşar, Odeski, Yer Kuyu, Dom (?), Dikman, Bağcılar, Göl, Kızılca, Seki, Kayı, Ekincik, Parakuş, Gökçe Öz, Akseki, Ada Dağı, Maksutlu, Tekkeşin (?), Kızıl Oğlak, Afşar, Kara kese, Mora (?), Kara Dere, Güneş Dağı, Kara Tepe'dir. Kaza ormanları kara ve sarıçam ile meşeden oluşmaktaydı. İçlerinde dokuz adet su hızarı bulunup kereste imal olunsa da iskeleye uzaklığı sebebiyle keresteler mahallinde kullanılırdı. Kazanın belli başlı

tarım ürünleri arasında buğday, arpa, siyah, fiğ, burçak, kernik, penpe, duhan, kerte, çeltik, üzüm, çeşitli meyveler ve sebzedir. Kazanın sanayi ürünleri arasında çeşitli türlerde tiftik ve yünden kuşak, çorap, kırmızı ve siyah sahtiyan, yerli kirpası ve kıldan yapılan çuval ve benzeri şeylerdir. Kazanın ticareti ise tarım ürünleri ile sanayi ürünlerinin civar kasaba ve şehirlere taşınıp satılmasına dayalıdır (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 113-114).

6. İskilip Kazası

6.1. İdari Yapı

İskilip Kazası Kaymakamı Ahmet Raşit Efendi olup vekilliğini Halil Rüştü Efendi yapmaktaydı. İskilip Kazası'nın Müftüsü Hacı Emin Efendi, Mal Müdürü ise Hüseyin Sami Efendi idi. Kazanın İdare Meclisi Reisliği'ni yine Kaymakam Ahmet Raşit Efendi yapmakta olup bu meclisin doğal üyeleri arasında isimlerini belirttiğimiz vekil, müftü ve mal müdürü bulunmaktaydı. Meclisin seçilmiş üyeleri arasında ise Ömer Bey, Osman Ağa, Hacı Salih Efendi ve Hacı Hafız Mehmet Efendi bulunmaktaydı. İdare Meclisi'nin Kâtibi Emin Efendi, Sandık Emni ise Mustafa Sabri Efendi idi. Tosya Kazası'nın Bidâyet Mahkemesi Reis'i vekil Halil Rüştü Efendi olup mahkeme üyeleri arasında Ali Efendi ve Osman Nuri Efendi bulunmaktaydı. Mahkemenin Birinci Kâtibi Mehmet Şükrü Efendi İkinci Kâtibi Mehmet Efendi, Müstantik Muavini Osman Nuri Efendi, İcra Mübaşiri Hafız Ahmet Efendi ile Memiş Ağa idi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 115).

Belediye Meclisi Reis'i Hacı Salih Efendi olup üyeleri arasında Abdurrahman Ağa, Hafız Hüseyin Efendi, Mehmet Ağa, Hacı Ahmet Ağa bulunmaktaydı. Meclis Kâtibi ve Sandık Emni ise Ahmet Efendi idi. Maarif Meclisi Reis'i Müftü Hacı Emin Efendi, üyeleri ise Osman Nuri Efendi, Ömer Efendi, Mehmet Rasim Efendi, Mehmet Efendi ve Ali Vasfi Efendi idi. Ağnam ve A'şar memurları memur Mustafa Efendi, Başkâtip Ahmet Efendi, İkinci Kâtip Mustafa Hilmi Efendi, Anbar Emni Nabi Efendi idi.

Ticaret ve Ziraat Meclisi Reis'i Hacı Şakir Ağa, üyeleri ise Marsel Efendi, Hacı Ahmet Ağa, Mehmet Şükrü Efendi idi. Menâfi Sandığı üyeleri Yusuf Efendi, Mustafa Ağa, Ali Efendi'dir. Kâtip ve Sandık Emimi ise Yusuf Efendi'dir. Kazadaki diğer bazı memurlar arasında şu isimler bulunmaktadır. Telgraf ve Posta Memuru Ömer Efendi, Tapu Kâtibi Ahmet İsmet Efendi, Kereste Memuru Hafız Ali Efendi, Nüfus görevlisi Hasan Efendi, Baş Tahsildar Abduh Efendi, Ahmet Efendi ve Mahmud Ağa, Evkaf Vekili Hacı Şakir Efendi, Eytam Memuru Tahir Efendi. Tahrir ve Vergi Kâtibi Hüseyin Hilmi Efendi, Zabtiye Memuru Mustafa Ağa, Mustafa Efendi, Ali Efendi, Battal Ağa ve Hacı Arif Ağa idi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 116-117).

6.2. Sosyal Yapı

İskilip Kazası on dokuz mahalle ve yüz yirmi sekiz köyden oluşmaktadır. Kazanın on bir bin İslam, sekiz Ermeni ve kırk Müslim Kıpti nüfusu bulunmaktadır. İskilip Kazası'nda yüz yirmi sekiz cami ve mescit, beş kütüphane, beş tekke, altı medrese, elli bir İslam sıbyan mektebi, dört yüz seksen iki dükkân, on iki debbağhane, iki han, üç hamam, yüz elli değirmen, bir hükümet konağı, bir telgrafhane, beş türbe, bir muvakkithane, bir namazgâh, üç çamaşırhane, üç şadırvan, kırk iki çeşme, iki sebil, bir bedesten, bir de silahhane vardır.

6.3. Ekonomik Yapı

İskilip'e üç saat mesafede Köcec (?), Gecec (?), Yerli, Burga ve Taytak isimli beş mahalden büyük miktarda tuz çıkarılır ve satılmak için etrafa gönderilirdi. İskilip Kazası'nda birçok ormanlar var ise de büyüklüğü hakkında bilgi bulunmamaktadır. İskilip'te yetişen belli başlı tarım ürünleri arasında buğday, arpa, amuhte, kernik, mısır, siyaz, cehri, mahmuze(?), ketre bulunmaktadır. İskilip'in sanayi ürünleri çorap, kilim, seccade, yün kuşak gibi ürünlerdir. Kazanın ticari ürünleri tiftik ve tarım ürünleri ile sanayi ürünlerinin civar kasaba ve şehirlere satılmasından ibarettir (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 118-119).

7. Daday Kazası

7.1.İdari Yapı

Daday Kazası'nın Kaymakamı Mehmet Muhlis Efendi olup vekilliği Mehmet Tevfik Efendi yapmaktadır Kazanın Mal müdürü ise Osman Faik Efendi'dir. İdare Meclisi Reisiği görevini de Kaymakam Mehmet Muhlis Efendi yapmakta olup bu meclisin doğal üyeleri arasında vekil, müftü ve mal müdürü bulunmaktadır. Seçilmiş üyeler arasında ise Ahmet Ağa, Hüsamettin Efendi, Abidin ve Mustafa Ağa bulunmaktaydı. Meclis Kâtibi Mehmet Rauf Efendi, Sandık Emini ise İsmail Efendi idi. Bidayet Mahkemesi Reis'i vekil Mehmet Tevfik Efendi olup üyeleri arasında müderris Hüseyin Vehbi Efendi ve Mehmet Efendi bulunmaktaydı. Mahkemenin Birinci Kâtibi Hüseyin Şükrü Efendi, İkinci Kâtibi Mehmet Vasfi Efendi, Müstantik Muavini Mehmet Zeki Efendi, İcra Mübaşiri Ahmet Ağa ve Ali Ağa'dır. Belediye Meclisi Reis'i Hüsamettin Efendi olup üyeleri arasında Mustafa Ağa, Abdullah Ağa, Hacı Tiryaki Hüseyin Ağa bulunmaktaydı. Meclis Kâtibi ve Sandık Emini ise Hüseyin Ağa idi.

Maarif Meclisi Reis'i vekil Mehmet Tevfik Efendi, üyeleri ise Bekir ve Mehmet Efendilerdi. Ziraat Meclisi üyeleri Mustafa Ağa, Mehmet Bey ve Ali Bey'dir. Ağnam ve A'şar memurları memur Avni Efendi, Birinci Kâtip Mehmet Hulusi Efendi, İkinci Kâtip Mustafa Efendi, Anbar Emini ise Mehmet Efendi'dir. Muhacirin Komisyonu Reis'i Hüsamettin Efendi, üyeleri ise Yusuf Efendi, Sadık Ağa ve Mehmet Efendi'dir. Menâfi Sandığı üyeleri Mustafa Ağa, Mehmet Ağa ile Sandık Emini Mustafa Efendi'dir. Rüştüye Mektebi Muallimleri arasında Muallim-i Evvel Hafız Mehmet Niyazi Efendi, Muallim ve Sülüs Hocası Ahmet Hilmi Efendi, Rik'a Hocası Mehmet Hulusi Efendi bulunmakta olup mektepte yetmiş beş öğrenci eğitim görmekteydi.

Bu dönemde Daday Kazası'na bağlı Azdavay Nahiyesi bulunmaktaydı. Nahiyenin Müdürü Mehmet Cemil Efendi olup onun vekilliğini İsmail Efendi'dir. Nahiyeye Kâtibi Mehmet Efendi, Tapu Kâtibi Ali Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi ise Hafız Sadık Efendi'dir (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 119-121).

7.2. Sosyal Yapı

Daday Kazası, nahiyeleriyle beraber, kırk dokuz köy ve yedi bin İslam hanesinden oluşmakta olup yirmi altı bin İslam ve yüz yirmi sekiz Müslim ve Gayri Müslim Kıpti nüfusuna sahiptir. Daday Kazası'nda iki hükümet konağı ve bir rüştiye mektebi, iki medrese ve doksan beş cami ve mescit, doksan sıbyan mektebi, üç han, seksen dükkân, yüz otuz su değirmeni ve elli bir su hızarı vardır.

7.3. Ekonomik Yapı

Daday Kazası'nda yirmi iki kıt'a orman olup tamamı dört yüz bin dönümdür. Bu ormanların isimleri Sarı Çam Yaylası, Kavaldek (?), Gökçe Bel, Ballı Dağ, Sarbun, Çeklene(?), Mülayim, Kuloğlu, Kayı, Tekke, Aktaş, Kara Fasıl (?) Gürşeş, Çeşme, Ilgaz, Hacı..(?), Edenler, Turnalı, Saray, Akçal, Valay(?)'dır. Ormanlık arazi kara ve sarıçam, meşe, gürgen gibi ağaçlardan oluşmaktadır. Kazanın tarım ürünleri arasında buğday, arpa, siyaz, mısır ve çeşitli hububat bulunmaktadır. Kazanın en önemli sanayi ürünü ormanlardan elde edilen koğuş tahtası olup yerinde tüketilir (Salname-i Kastamonu, 1299: 122-123).

8. Araç Kazası

8.1. İdari Yapı

Araç Kazası'nın Kaymakamı ve İdare Meclisi Reis'i Niyazi Efendi'dir. Niyazi Efendi'nin vekilliğini Ahmet Edip Efendi yapmakta olup Kazanın Mal Müdürü ise Hafız Ahmet Efendi'dir. İdare Meclisi Reis'i yine Kaymakam Efendi olup bu meclisin doğal üyeleri arasında kazanın kaymakam vekili, müftüsü ve mal müdürü bulunmaktadır. Seçilen üyeler arasında ise Hasan Ağa, Bekir Ağa, Sadık Bey ve Hüsnü Bey bulunmaktadır. Meclis Kâtibi Mehmet Fazıl Efendi, Sandık Emni is e Abduh Ağah Efendi'dir. Bidayet Mahkemesi Reisliğini vekil Ahmet Edip Efendi yürütmekte olup üyeleri arasında Süleyman Efendi, Mehmet Kamil Efendi bulunmaktadır. Mahkemenin Birinci Kâtibi Hasan Efendi, İkinci Kâtibi Neşet Efendi, Müstantik Muavini Mehmet

Efendi, İcra Mübaşiri Hasan ve Numan Efendilerdir (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 123).

Belediye Meclisi üyeleri Hacı Mustafa Ağa, Mehmet Ağa, Tahir Ağa ve Emin Ağa'dır. Maarif Meclisi Reis'i Süleyman Efendi üyeleri ise Rıza Efendi, Mehmet Sadık Efendi ve Osman Vefik Efendi'dir. Ağnam ve A'şar Memurları memur Muhiddin Efendi ile Birinci Kâtip İsmet Efendi, İkinci Kâtip Cemal Efendi, Anbar Memuru Hasan Efendi, Mülazım Rıza Efendi ve Kileci Kadir Ağa'dır. Ziraat Meclisi Reis'i Mehmet Efendi üyeleri ise Raşit ve Şemsi Bey ile Şakir ve Tahir Efendilerdir. Menâfî Sandığı üyeleri Mustafa Ağa, Sadık Efendi ve Salih Ağa'dır. Sandığın Kâtip ve Emni ise Mustafa Efendi'dir.

Araç Kazası'nda bu devlet görevlileri dışında Telgraf Memuru Kamil Efendi, Rüsûmât Memuru Mehmet Rıza Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi İzzet Efendi, Orman Süvari Memuru Tahsin Efendi, Piyade Hidayet Ağa, Mürur Kâtibi Cemal Efendi, Tapu Kâtibi Hacı Hüseyin Efendi gibi görevliler bulunmaktaydı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 124).

Bu dönemde Araç Kazası'na bağlı Mergüze, İğdir ve Boyalı Nahiyeleri bulunmaktaydı. Mergüze Nahiyesi Müdürü Mehmet Asım Efendi olup onun vekilliğini Halil Efendi yapmaktaydı. Nahiye Kâtibi Mehmet Efendi, Tapu Kâtibi Ethem Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi Tahsin Efendi'ydi. İğdir Nahiyesi Müdürü Mustafa Efendi olup vekilliğini Ahmet Efendi, Nahiye Kâtipliğini Abdi Efendi, Tapu Kâtipliğini ise Hasan Efendi yapmaktaydı. Boyalı Nahiyesi Müdürü ise vekil olarak görev yapan Hacı Mahmut Efendi'dir. Onun vekilliğini Mehmet Efendi, Tapu Kâtipliğini ise Ahmet Efendi yapmaktaydı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 124).

8.2.Sosyal Yapı

Araç Kazası nahiyeleriyle birlikte elli altı köyden ve dört bin elli haneden ibarettir. Kazada on beş bin altı yüz elli nüfus bulunmaktadır. Nahiyeleriyle birlikte Araç Kazası'nda kırk altı cami ve mescit, otuz yedi sıbyan mektebi ve iki han, kırk yedi dükkân, otuz altı su değirmeni ve kırk yedi su hızarı vardır.

8.3.Ekonomik Yapı

Araç Kazası dört yüz on iki bin dönümü kapsayan sekiz ormana sahipti. Bu orman alanlarının isimleri Eğrice Ova, Boz Armut, At Seki, Çatak, Katarta, Kara Dere, Osman Gölü ve Ak Tepedir. Bu alanın ekserisi kara ve sarıçam, köknar ve meşe ağaçlarından oluşur. Kazada yetişen tarım ürünleri arasında buğday, arpa, siyaz, kernik, fiğ, amuhte, burçak bulunmaktadır. Kazanın sanayisi kereste ve benzeri ürünlere dayalıdır. Ticari ürünleri arasında kereste, tiftik ve yağ gibi ürünler bulunur. Bu ürünler civara nakledilip satılırdı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 125-126).

9.Cide Kazası

9.1.İdari Yapı

Cide Kazası Kaymakamı Hafız Rüştü Efendi olup onun vekilliği Ahmet Mahir Efendi yapmaktaydı. Kaza Müftüsü Abdülislam Efendi, Mal Müdür ise Mehmet Haşim Efendi idi. Cide Kazası'nın İdare Meclisi Reisliği'ni Kaymakam Hafız Rüştü Efendi yürütmekte olup meclisin doğal üyeleri arasında vekil, müftü ve mal müdürü bulunmaktaydı. Seçilmiş üyeler arasında ise Musa Efendi, Emin Efendi, Mehmet Bey ve Mehmet Ağa bulunmaktaydı. Meclisin Kâtibi İbrahim Ethem Efendi, Sandık Emni ise Hasan Efendi idi.

Bidâyet Mahkemesi Reis'i vekil Ahmet Mahir Efendi olup üyeleri arasında Selim Sait Efendi ve Ali Efendi bulunmakta idi. Mahkemenin Birinci Kâtibi Mehmet Sabri Efendi, İkinci Kâtibi Mustafa Efendi, Müstantik Muavini Hüseyin Efendi, İcra Mübaşiri Mehmet Efendi ile Şakir Ağa idi. Belediye Meclisi Reis'i Osman Ağa olup bu meclisin üyeleri arasında İsmail Ağa, Yakup Ağa, Hacı Mehmet Ağa, İbrahim Ağa bulunmaktaydı. Maarif Meclisi'nin Reisliği'ni Müftü Abdülislam Efendi yapmakta olup aynı meclisin üyeleri arasında Hasan ve Hüseyin Efendiler bulunmaktaydı. Ziraat Meclisi Reis'i İbrahim Efendi olup üyeleri arasında Ali Osman Ağa, Ali Ağa, Mehmet Ağa ve Ali Efendi bulunmaktaydı (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 126-127).

Ağnam ve A'şar Memurları Şevki Bey, Birinci Kâtip Kadri Efendi, İkinci Kâtip Ahmet Efendi, Anbar Memuru ise Rifat Efendi idi. Rüsûmât Memurları Feyzi ve Mustafa Vahit Efendilerdi, Menâfi Sandığı üyeleri Yahya Ağa, Osman Ağa ve Ali Efendi'ydi. Sandık Emni Hilmi Efendi, Kâtibi ise Hasan Efendi idi. Kazadaki diğer bazı devlet görevlileri arasında Baş Tahsildar Osman Efendi, Orman Memuru Hasan Tahsin Efendi, Liman Reisi Hasan Efendi, Kereste Memuru Ali Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi Ali Efendi, Tapu Kâtibi Osman Nazım Efendi bulunmaktaydı.

Cide Kazası'na bağlı Fakaz¹⁰ (Hoşalay) Nahiyesi bulunmakta olup Müdürü Mehmet Tevfik Efendi'ydi. Onun vekilliğini Hacı Mehmet Efendi yapmaktaydı. Nahiye Tapu Kâtibi Halil Efendi, Tahrir ve Vergi Kâtibi Numan Efendi, Kereste Memuru Osman Efendi, Piyade Orman Koruyucusu İslam Ağa idi (Sâlnâme-i Kastamonu, 1299: 127).

9.2.Sosyal Yapı

Cide Kazası nahiyeleriyle birlikte otuz altı köy ve dört bin üç yüz İslam hanesinden oluşmaktadır. Altı bin yedi yüz doksan yedi nüfusa sahip olan kaza da bir hükmet konağı, kırk yedi cami ve mescit, iki tekke, yüz yirmi İslam sıbyan mektebi, on yedi han, kırk bir dükkân, yüz elli su değirmeni ve yirmi su hızarı mevcuttur.

9.3.Ekonomik Yapı

Cide Kazası tamamı beş yüz elli bin dönümden oluşan yirmi beş ormana sahiptir. Bu ormanların isimleri, Kaya Ardı, Kaya Dibi, Sokon (?),Bafta, Savarı, Ziftlik, Uzun Güney, Yayla, Kayıklı, Ak Güney, Malyası, Altın Taş, Vakf, Mevte (?),Kofuran, Arancık Pazar, Keçi Kıran, Kuş Kayası, Sirkanlı, Balık(?),Eğrice, Gökçe Bel, Hacı Kavak, Deniz Görülen'dir. Ormanlar gürgen, köknar, kayın, meşe, çam, ardıç, kestane ve kızılçam ağaçlarından oluşmaktadır. Kazada Serkiz Bey isimli bir kişinin idaresinde bir kömür madeni bulunmaktadır.

¹⁰ Cide'ye bağlı Fakaz Nahiyesi'nin diğer adı Hoşalay'dır. Bkz; Nuri Akbayar, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,2001,s.55 ve 75.

Kazanın tarım ürünleri buğday, arpa, mısır, darı, siyaz, keten ve kestanedir. Kazada kestane ve elma bol miktarda yetiştirilmektedir. Kazanın sanayi ürünleri arasında kereste, kaşık ve bunların benzeri ürünler ile gemi ve sandal inşaatı bulunmaktadır. Ticari ürünleri ise kereste, elma ve kestanedir. Sahil bölgesindeki halkın gemici olmaları nedeniyle kereste, elma ve kestane dışarı nakledilip satılmaktadır (Salname-i Kastamonu, 1299: 126-128).

Değerlendirme

Tarih araştırmaları için son derece önemli bir kaynak olan vilâyet sâlnâmeleri Osmanlı tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda oldukça önemli bir kaynaktır. Vilâyet Sâlnâmeleri yardımı ile araştırmacılar çalışmak istedikleri vilayetin coğrafi özellikleri, devlet görevlileri, vilâyetin tarım ve sanayi ürünleri, ormanlık arazileri, eğitim durumları, mimari yapı sayıları gibi pek çok konuda istatistikî rakamlar elde edip o vilayetin zaman içerisindeki gelişimini gözlemleyebilirler. Bizde çalışmamızı dayandırdığımız H.1299 (1882) tarihli Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi'nden yola çıkarak bu tarihte Kastamonu'nun idari, sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koymaya çalıştık.

Kastamonu Sancağı'nda en fazla nahiyeye sahip olan kaza Kastamonu Merkez kazasıdır. Merkez Kazaya bağlı Devrekâni, Göl, Akkaya, Koz Yaka nahiyeleri bulunmaktadır. Diğer kazalardan Safranbolu ve Araç'ın üç, İnebolu'nun iki, Taşköprü ve Daday'ın ise birer nahiyesi bulunmaktadır. İskilip'e bağlı nahiye ise yoktur.

Kastamonu Sancağı'nda gerek merkez gerekse de bağlı kazalarda Gayr-i Müslim vatandaşlar Bidâyet Mahkemesi, Ceza Dairesi, Livâ Ticaret Mahkemesi, Belediye Meclisi, Menâfi Sandığı gibi yerel yönetimi kapsayan birimlerde üyelik görevlerinde bulunmuşlardır. Gayr-i Müslim vatandaşların en fazla görev aldıkları kazalar Kastamonu Merkez, İnebolu, Safranbolu, Tosya ve İskilip'tir. Kastamonu Sancağı'nın Taşköprü, Daday, Araç, Cide Kazaları'nda ise idari görev alan Gayr-i Müslim vatandaş yoktur.

Kastamonu Sancağı bütün kazaları da dâhil olmak üzere toplam yüz yetmiş bin iki yüz yirmi beş kişilik bir nüfusa sahiptir. Kastamonu Sancağı'nın nüfus yapısına bakıldığında Müslüman nüfusun Gayr-i Müslim nüfusa göre oldukça fazla olduğu görülecektir. Söz konusu nüfusun sadece üç bin altı yüz kırk yedisi Gayr-i Müslim'dir. Üstelik bu rakama kayıtlarda Müslim mi yoksa Gayr-i Müslim mi oldukları tam belirtilmemiş bir miktar Kıpti de dâhildir. Gayr-i Müslimlerin de kendi içlerindeki nüfus dağılımına bakıldığında ise Rumların üç bin iki yüz kırk beş kişi ile en kalabalık cemaat oldukları görülmektedir. Ermenilerin toplam sayısı ise iki yüz yetmiş dördttür. Diğer iki azınlığa göre çok daha az sayıda olan Kıptilerin ise bir kısmı Müslim bir kısmı ise Gayr-i Müslim'dir.

H.1299 (1882) yılında Kastamonu Sancağı'na bakıldığında nüfus bakımından en kalabalık kaza olarak İnebolu Kazası'nı görmekteyiz. Bu kaza yirmi yedi bin iki yüz elli İslam ve dokuz yüz beş Rum nüfusu ile Kastamonu Sancağı'nın merkez de dâhil olmak üzere en kalabalık kazası konumundadır. Sancağın diğer kazaları nüfuslarının büyüklüğüne göre Kastamonu Merkez Kazası, Safranbolu, Taşköprü, Araç, Tosya, İskilip ve Cide kazalarıdır. Gayri Müslimlerin en fazla yaşadığı kaza ise Safranbolu'dur. Safranbolu'da bin dört yüz kırk üç Rum nüfus bulunmaktadır. Cide ve Araç Kazaları'nda ise Gayr-i Müslim nüfus bulunmamaktadır.

Kastamonu Sancağı'nın ekonomisi genel olarak tarıma dayalıdır. Kazalarda genellikle aynı tarım ürünleri yetişir. Bunlar arasında buğday, arpa, siyaz, kernik, fiğ, mısır, burçak, kendir, mercimek, nohut, fasulye, yulaf bulunmaktadır. Erik, elma ve kestane ise en yaygın yetişen meyveler arasındadır. İncelediğimiz sâlnâme bölgedeki hayvancılıkla ilgili net bir bilgi vermese de sahtiyan adı verilen keçi derisinin ticari bir ürün olması ve kazaların çoğunluğunda debbağhane bulunmasından yola çıkarak hayvancılığın önemli bir uğraş olduğu söyleyebiliriz.

Kastamonu genelindeki dükkân sayılarına baktığımızda en fazla dükkânın bin beş yüz seksen yedi dükkân ile Kastamonu Merkezde bulunduğunu görmekteyiz. Kazalar içerisinde ise dükkân

sayısı bakımından Safranbolu dokuz yüz kırk beş dükkân ile ikinci, İnebolu ise sekiz yüz doksan iki dükkân ile üçüncü sıradadır. Bu kazaları Tosya, İskilip, Taşköprü, Daday, Araç ve Cide Kazaları takip etmektedir. Cide Kazası toplamda kırk bir dükkân ile en az sayıda dükkânın bulunduğu kazadır. Bu rakamlar bize bölgedeki kazaların ekonomik durumu hakkında fikir vermektedir. Dikkat çeken bir durumda dükkân sayısının fazla olduğu yerlerde ticaretin konaklama noktaları olan hanların da sayısının fazla olmasıdır. Örneğin Kastamonu da kırk sekiz Safranbolu'da yirmi dört, İnebolu'da ise yirmi beş Han vardır.

Karadeniz'in kıyısında olması Kastamonu ve kazalarında sandal ve gemi yapımının gelişmesini sağlamıştır. İmal edilen ürünlerin bir kısmı çeşitli bölgelere satılmış bir kısmı da imal edildiği bölgede kullanılmıştır. İnebolu Kazası yabancı şirketlere ait gemilerinde uğradığı önemli bir iskele pozisyonunda bulunmaktadır.

Bu dönemde Kastamonu'daki eğitim durumuna bakacak olursak en fazla eğitim kurumuna sahip olan kazanın Safranbolu olduğunu görmekteyiz. Safranbolu'da yüz yetmiş Sıbyan Mektebi'nin dışında, Müslümanlara ait bir rüştiye ile on iki medrese bulunmaktadır. Ayrıca Gayr-i Müslimlere ait üç Sıbyan Mektebi de vardır. Bu eğitim kurumlarına ek olarak iki de kütüphane bulunmakta olup Kastamonu dâhilinde bulunan kazalar arasında kütüphane sayısı bakımından üçüncü sırada yer almaktadır.

Ormanların geniş yer kapladığı kazada en fazla ormanlık araziye sahip olan kaza sekiz yüz beş bin dönüm ile Tosya Kazası'dır. Tosya dışında ormanlık arazinin dağılımında İnebolu, Cide, Araç, Daday, Kastamonu Merkez, Safranbolu ve Taşköprü kazaları gelmektedir. İskilip Kazası'ndaki ormanlık arazinin büyüklüğü bilinmemektedir. Ormanların geniş yer kaplaması orman ürünlerine dayalı ürünlerine dayalı sanayinin gelişmesine etki etmiştir. Ormanlık arazi genellikle sarı ve karaçam, köknar ve gürgen gibi ağaçlardan oluşmuştur.

Kaynakça

Akbayar, Nuri (2001), **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Aydın, Bilgin (2009), "Sâlnâme", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 36, ss. 51-55.

Canelli, Mustafa (1994), **Tanzimat Aydınlarından Renkli Bir Sima Ebüzziya Tevfik Bey**, Kariyer Matbaacılık, Ankara.

Devellioğlu, Ferit (1999), **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara.

Duman, Hasan (2000), **Osmanlı Sâlnâme ve Nevsâlleri**, C.I, Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.

Gerçek, Selim Nüzhet (1963), "Vilâyet ve Nezaret Sâlnâmeleri", **Kitap Belleten**, Sayı 1 (25), ss. 7-9.

Hayta, Necdet-Ünal, Uğur (2001), "1312(1894)Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne Göre Kastamonu Vilayeti", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu, 21-23 Mayıs 2000, Bildirileri**, Ankara, ss. 37-40.

İbrâhim Câvid (2010), **Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, R.1307/H.1308**, (Hazırlayanlar: Murat Babuçoğlu, Cengiz Eroğlu, Abdülkerim Şahin), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Pakalın, Mehmet Zeki, (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Sâlnâme-i Kastamonu (1299), Def'a 14, Kastamonu Vilayet Matbaası.

Sertoğlu, Midhat (1986), **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Şakir, Mahmut H. (1964), "Bursa Sâlnâmeleri", **Kitap Belleten**, Sayı 7(31), ss. 6-7.